

KOVÁCS ANIKÓ

A NÉPNEVELÉS FORMÁI A ROMÁNIAI MAGYAR ÉRTELMISÉG TÖREKVESEIBEN AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL AZ EZREDFORDULÓIG

Tanulmányomban azoknak az első világháború lezajlásától működő különféle nevelési intézményeknek, iskoláknak, művelődési központoknak, egyházaknak a tevékenységeit veszem számba, amelyek különös figyelmet fordítottak a parasztság nevelésére. Arra világítok rá, hogy a falukutató mozgalom, a néphagyományok gyűjtése, illetve azok rendezőelv szerinti, színpadon történő bemutatása jellemezte a kor népművelési törekvéseit. A népfőiskolák, leventetanfolyamok előadásai nemzeti, keresztény öntudatra neveltek, a történeti gyökereknek, a népi kultúra még meglévő elemeinek a feltárására és azoknak a mindennapi tudásba való korszerű visszaépítésére ösztönöztek. A népnevelési tendenciák tehát egy szolgáló, közösségfejlesztő magatartás kialakítására, s ezáltal az egyéni és közösségi identitás megszilárdítására, a műveltségi színvonal emelésére irányultak.

A romániai magyar értelmiség az első világháború után legsürgetőbb feladatát a nép életének kulturális és gazdasági fellendítésében látta. A Csík vidéki magyarság ezt a munkát a népi kultúra, a népviselet értékjellegének tudatosításával, az újra bevezetéssel kezdte. Szóttésbálokat rendezett a házi szövés széles körű gyakorlása, a népviselet megmentése, népszerűsítése érdekében. Az elindult folyamat egyik jelentős eredményének számított, hogy a kulturális egyesület tagjai évente megszervezték az „Ezer székely leány napját”. Ez a nap a lányok falvak szerinti, énekszóval történő felvonulásával kezdődött, ezt követte a csíksomlyói megvendégelésük, majd a falvak tánccsoportjainak fellépése a múzeum udvarán felállított színpadon. (Lásd Vámszer 1976.)

A csíki szóttésnap sikerén felbuzdulva Háromszéken is megszervezték a szóttésbálokat, a háromszéki ezer székely leány napját. A mozgalom lelkes

támogatói a kézdivásárhelyi tanítóképzőbe áthelyezett Domokos Pál Péter és Szócs Lajos tanárok, akik a csiki szőttes mozgalomnak is úttörői voltak. A népviselet készítése, annak ünnepi alkalmakkor való felöltése az idegen vidékekről beáramló modern hatás, a „selyemőrület” elleni tiltakozás jegyében történt. A székely ruha ebben a kontextusban az egyszerűség, a szülőföld, etnikum iránti ragaszkodás, az összetartozás szimbólumaként értelmeződött. A szőttes bálokon rendszerint a helyi értelmiség, pedagógusok, lelkészek, arisztokraták is viselésben vettek részt, mintegy kinyilvánítva a kezdeményezés iránti rokonszenvüket. (Lásd *Székely Újság*. 1930. aug. 3.; *Székelyföld*. 1931. márc. 5., márc. 8., márc. 29., szept. 20., dec. 22., 1932. jan. 17., jún. 2., dec. 25.)

A szőttesmozgalom Marosszékre is kiterjedt. Marosvásárhelyen Szőttes Leányklub alakult, ahol a tagok szőttesben jártak egyleti gyűlésekre, templomba. Női dalárdát, énekkart tartottak fenn, műkedvelői előadásokat szerveztek. Programjaikat a környező falvakban is bemutatták, ily módon szerevezve híveket a mozgalom számára. Berendeztek egy varrodát, amely a szőttes eszme népszerűsítése mellett megélhetési lehetőséget is biztosított a vidék lányainak, asszonyainak. (Lásd *Székelyföld*. 1934. júl. 8.)

1930 pünkösdjén Domokos Pál Péter, Vámszer Géza kezdeményezésére Csíksomlyón megszervezték a Székely Népművészeti Kiállítást. A kiállítás anyagát lelkes gyűjtés előzte meg, a környező falvakat bejárva kölcsön kérték a kiállítandó tárgyakat. Az összegyűjtött anyagot tárgykörök szerint tizennégy szobába csoportosították. A kiállítás sajátosságának számitott, hogy a tárgyak mellett egy-egy mesterember a készítés folyamatát is bemutatta, így a látogatók nyomon követhették az egyes mesterségek munkafázisait. A rendezvénynek rendkívüli sikere volt, tömegesen keresték fel a környező falvak, városok lakói. A kezdeményezést a nagyobb erdélyi városok sajtója is lelkesen üdvözölte és ismertette. A hatás továbbgyűrűzött Székelyföld más térségeibe is. Egyes tanítónők már ezelőtt bevezették a kézimunkaórákon a régi székely fonottkeresztzemes hímzésének tanítását, de ettől kezdve a nagyobb lányoknak a szövést is tanították. Emellett a legtöbb helységben népdalokat tanultak, néptáncokat gyakoroltak, amelyeket egy-egy ünnepség alkalmával a közönség számára is bemutattak. (Lásd Vámszer 1976.)

Ebben az időszakban azonban az értelmiségiek folklórmentő mozgalmi, kellő társadalmi, állami apparátus nélkül a folklór fejlődését nem tudták jelentős módon befolyásolni. Döntő fordulatot a kelet-európai országokban a népi demokratikus, illetőleg szocialista forradalom győzelme hozta. Ekkor a társadalom vezető osztálya a munkásosztály ideológusai révén nemcsak fölismerte a folklór jelentőségét a nemzeti kultúrában, hanem a lehetősége is adta ahhoz, hogy az elméletet a gyakorlatban is megvalósítsa. A folklór megőrzése és felvirágoztatása országos közügyé, a történelem folyamán első ízben állami művelődéspolitikai feladattá vált, és a parasztság kizárólagos tulajdonából ösztönépi, nemzeti tulajdonba került. (Faragó 1978: 31.)

A szocialista társadalomban tehát a folklór továbbéltetése, a kultúrába történő beépítése megvalósítandó programmá minősült. A művelődéspolitikai többféle módszert működtetett a folklór megmentése, átörökítése érdekében. Új folklórkutató intézeteket alapított, vagy a régieket megújította és megerősítette, megfelelő költségvetésről, szakképzett kutatókról, modern infrastruktúráról gondoskodott. Mivel a folklórkiadványok tömegigényre váltak, megsokszorozódott a folklórkiadás, új szakfolyóiratok indultak. Népi együttesek alakultak, egyre nagyobb arányban szerveztek folklór fesztiválokat, versenyeket.¹ Az állam a

1 Faragó József a folklór történeti fejlődésének ezt az útját egy lényegesen más minőségű, irányított korszaknak tekinti, egy olyan folyamatnak, amelyben a parasztság egykori szerves folklóráját a tömegek szervezett folklórja váltja fel (Faragó 1978: 33).

sajtót a folklór méltatásának, népszerűsítésének szolgálatába állította. A televízió és rádió magyarádásait átszötték a folklór különböző műfajai.

Minekutána tudatosodott, hogy a folklór népszerűsítésének, továbbfejlesztésének, alkalmazásának és a nemzetiségi művelődésbe való beépítésének feltétlen kritériuma annak előzetes összegyűjtése, feltárása, tanulmányozása, megjelent a néprajzi pályázat fogalomköre, mint a szervezett-irányított néprajzi gyűjtőmozgalom egyik hatékony formája. A folklór-gyűjtési pályázatokat folyóiratok, hírlapok,² illetőleg az Országos Pionír tanács, az állami kulturbizottság és a Tanügyi Minisztérium írták ki. A pályázati kiírások a gyűjtés elvi alapjait, célkitűzéseit is közzölték, melynek nyomán egyre átfogóbb, alaposabb pályamunkák érkeztek be az intézmények adattáraiba. A népköltészeti alkotások felgyűjtésében a hivatásos kutatók mellett egyre többet vállaltak magukra a falun élő értelmiségiek, tanárok, tanítók, diákok, valamint a földművesek. A pedagógusok mint a falu legszámottevőbb értelmiségi rétege műveltségüknél, képzettségüknél, nevelő beállítottságuknál fogva javarészt hivatást is éreztek a gyűjtőmozgalomba való bekapcsolódásra, a tanítványok, falubeliek lelkesítésére.

Folklór-expedíciók szervezésére is sor került, amikor egy-egy nyári tábor keretei között figyeltek a résztvevők a népi kultúra különböző területeire. A falujáró diákokat, egyetemistákat, középiskolai tanulókat, munkásifjakat rendszerint szeretettel, közvetlenséggel fogadta a falu társadalma.

A folklórkutatás erénye, hogy nem maradt meg az öncélú műkedvelői tevékenység szintjén, hanem felismerte, hogy a falujáró mozgalomnak kizárólag akkor van értelme, ha a felelevenített szellemi, tárgyi tudás visszakerül a nép körébe. Ennek érdekében a falu intellektuális fejlődéséért felelősséget érző értelmiségiek, pedagógusok, orvosok, mezőgazdasági-, műszaki szakemberek, népművészek a művelődés különböző alkalmait teremtették meg. Részt vállaltak a művelődési otthonokban folyó tudományos nevelésből, ismeretterjesztésből. A Népi Egyetemeken, ahol a lexikális információk közvetítésén túl a résztvevők személyiségének formálását, gondolkodás- és magatartásmódját igyekeztek irányítani, egyre szélesebb kör számára tették hozzáférhetővé a tudás elsajátítását. Az ismeretterjesztés élményszerűségére törekedtek, meggyőződésük volt ugyanis, hogy a közvetlen, emberközei nevelés döntő módon befolyásolja az információk befogadhatóságát. Változatos eszközöket, módszereket alkalmaztak a hallgatók ideológiai, kulturális ismeretének gyarapítása érdekében. Ugyanakkor kulturális rendezvényeket – nyilvános előadásokat, találkozót, ki mit tud versenyeket, üzemlátogatásokat, gyakorlati hasznú bemutatókat, tanulmányi kirándulásokat – is bevontak a művelésbe. Az érdeklődésre számot tartó témák rendkívül széles skálán mozogtak. Az általános műveltséget nyújtó tanfolyamok mellett gazdasági – szőlő- és gyümölcstermesztésről, konyhakertészetről, baromfitenyésztésről és méhésztetről szóló előadásokra –, műszaki tájékoztatókra és szakmai felkészítőkre – elektronikai, matematikai és könyvelési alafogalmakat ismertető előadásokra –, gyakorlati jellegű tanfolyamokra – szabászatra, népi kézművességre, hangszertanulásra, nyelvkurzusokra – mutatkozott igény.

Az 1960-as évektől a paraszti életformaváltás folyamatoként nagy lendületet vett a falusi múzeumalapítási mozgalom. A megváltozott életkörülmények arra kényszerítették a fa-

2 1954-ben a *Művelődési Útmutató* pályázata találós kérdések, 1957-ben népdalok gyűjtésére; 1958-ban a *Pionír* és a *Napsugár*, 1959-ban a *Dolgozó Nő* Kispajtás-rovatának pályázata közmondások és szólások gyűjtésére; 1967-ben a *Pionír* népmese-gyűjtési pályázata és a *Napsugár* „Egyedem-begyedem” pályázata kiszámolóversek gyűjtésére; 1969-ben az *Igazság* felhívása a halálra táncoltatott leány balladájának beküldésére; 1971-ben a *Jóbarát* „Síppal-dobbal” pályázata gyermekjátékok és játékszerek gyűjtésére, valamint a *Dolgozó Nő* bölcsődalgyűjtési pályázata. A nagyváradi *Fáklya* pályázatsorozata (1972-ben népballada, 1973-ban népmese, 1974-ben közmondások, szólások, 1976-ban gyermekmondókák, 1977-ben lakodalmi költészet) a bihari magyar folklór rendszeres, átfogó összegyűjtését célozza meg.

lun élő értelmiségeket, hogy a népművészeti, művelődéstörténeti értékeket összegyűjtsék, rendszerezzék és a nevelés szolgálatába állítsák oly módon, hogy az ne csupán holt tárgyak tárházává, hanem életeli, nevelő intézménnyé váljon.

Megjelent a szakirányító szerepköre, akinek az volt a feladata, hogy minél több tehetséges népművészt kutasson fel, azoknak a munkáját irányítsa, népszerűsítse, szakmai előadásokat tartson. Az erdélyi társadalomban meglehetősen markáns szakirányító személyiség a marosvásárhelyi Bandi Dezső rajz- és kézimunka tanár volt. Bandi Dezső gyűjtőutakon igyekezett megismerni az egyes vidékeket, ahol a helyi hagyományokat és lehetőségeket tanulmányozta. Hagyományos népi mesterségeket tanult meg, majd tanította azokat. Új anyagokat és technikai megoldásokat vezetett be, felhívta a figyelmet a különböző variációs lehetőségekre. Tanfolyamokon művészettörténeti, népművészeti előadásaival a hiteles értékeket hangsúlyozta, a művészileg értékesebbre, tökéletesebbre ébresztett igényt. Helyi, megyei, országos kiállításokat szervezett, hogy az alkotók szembesülhessenek a mások és önmaguk megvalósításaival, továbbá, hogy értékesíthessenek, világosan látta ugyanis a piacnak az alkotási folyamatokra gyakorolt ösztönző hatását.

Egy idő után a helybéli tanítónék, papnók, mesterek, a kezdeti időszak első tanítványai váltak a mozgalom önkéntes továbbgyűrűztetőivé, tanfolyamok, körök vezetőivé, s levelezés útján számoltak be az elért eredményekről vagy kértek további tanácsokat. A fonóban az együtt kézimunkázás idejére bevezették a versek, balladák, regényrészletek felolvasását, a szavalóestet, színjátszást, ugyanakkor a betanult repertoár vendégszereplések formájában történő közvetítését is megszervezték. Népművészeti köröket működtettek, amelyek a népművészeti technikák elsajátításával, elmélyítésével egyidejűleg világnézeti és esztétikai nevelést is nyújtottak. Az itt uralkodó szemlélet a népművészeti hagyományok megbecsülésére, a népi tárgyaknak a mindennapi életbe, lakáskultúrába, öltözetbe való beépítésére ösztönöztek. A népművészeti körök vezetői rendszerint más községek népművészeivel való találkozókat, tapasztalatcseréket, kirándulásokat is szerveztek, amikor a népi tárgyakat, azok jellegzetes vonásait, vidékenkénti sajátosságait, funkcionalitását tanulmányozták. A népművészeti körök vitathatatlan eredményének számít, hogy az együtt alkotás következményeként az egyes helységekben megerősödött a népi tárgyak, a népi kultúra értékelése.

Gyergyószárhegyen 1978-ban megalakult a Szépteremtő Kaláka, Hargita megye alkotó közösségének egyfajta népművészeti tanulmányi központjaként, fórumaként, ahol iparművészek, néprajzkutatók tartottak előadásokat, szakmai beszélgetéseket avégett, hogy a népművészek elméleti megalapozottságukban is lássák azt a motívumkincset, amelyet használnak. A táborban hat népművészeti ág képviselői fejtették ki tevékenységüket, kovácsok, faragók, varrók, szövők, bútorfestők és fazekasok áldoztak évente egy hónapot arra, hogy a régi guzsalyosok, fonók hangulatában más vidékek népművészetét is megismerjék, egymás tapasztalatait megbeszéljék, és hogy tudásukat, a mesterségbeli titkokat a fiatalokkal is megosszák. A tábor hatósugara ugyanakkor túlmutatott Szárhegy határain, a résztvevők a felhalmozott ismereteket magukkal vitték, és saját közösségükben tovább kamatoztatták. Az alkotók az itt készített bútortzatot, fafaragászati és kovácsoltvas munkákat, a népi textíliákat, ágyszerítőket, párnákat, szőnyegeket a műemlékkolostor berendezésére adományozták.

A sajtóban javaslatok fogalmazódtak meg arra vonatkozóan, hogy a háziipar megszüntetésével a népi motívumkészletet miképpen lehetne felhasználni az ipari vállalatok termékeinek, búturoknak, textíliáknak a díszítésében. A javaslat értelmében érzékelhető gazdasági haszonnal járna, ha a népi díszítés alkalmazásával a máshol is gyártható termékektől különböző árukat bocsátanának forgalomba.

Az 1960-as évektől a Népi Alkotások Háza intézményes keretek között kísérte meg a műkedvelést művészi színvonalra emelni. A népművészetek, népszokások, néptáncok, nép-

dalok színpadra vitelével, kiállítások szervezésével, kiadói tevékenységével hozzájárult a hagyományokhoz való ragaszkodás kialakításához, illetve elmélyítéséhez. Kiképző tanfolyamait növekvő érdeklődés kísérte. A tanítás, tanulás megkönnyítése végett a Népi Alkotások Háza „szemléltető táncsoportot” szervezett, s egy táncszakértő vezetésével járta a környező falvakat. A Művelődés folyóirat hasábjain cikksorozatot indítottak a táncmozgalom elméleti alapjainak megerősítése, a műkedvelő csoportok oktatóinak alapos felkészítése céljából. A táncoktatókat a nép táncainak, szokásainak, életkörülményeinek minél teljesebb megismerésére, a táncanyag összegyűjtésére buzdították. Meggyőződésük szerint csak ilyenképpen lehet színvonalas táncoktatást gyakorolni, illetőleg a különböző országos versenyeken eredményeket elérni.

Kialakultak a rendkívüli méretű és gazdagságú, hagyománnyá erősödő folklórünnepek, a népdal, a néptánc és népviselet olyan nagyszabású seregszemléi, mint a háromszéki Bálványoson, a Hargita megyei Csíkszögödön (Tavaszi Hargitán), Gyimesközéplokon (Tatros Forrásánál), Szejké-fürdön (Szejké fesztivál, 1983-tól Barátság fesztivál), Szentegyházán (Nárciszfesztivál), Székelyvárságon (Málnaszüret Fesztivál), a Bihari-havasok „leányvására” a Gainai-tetőn, vagy a Maros alsó folyása mentén az Aradi Tavasz.

A romániai magyar néptánc újraéledésének egyik jelentős fejezete 1977 februárjában kezdődött. Néhány lelkes fiatal kolozsvári muzsikusként Kallós Zoltán támogatásával megalakította a maguk gyűjtötte székeli, mezőségi, kalotaszegi népzene és néptáncokat fiataloknak népszerűsítő együttesét. Az érdeklődőkkel együtt, oldott baráti hangulatban, mintegy szórakozásként tanulták, gyakorolták a néptáncot. Erdély-szerte sorra alakultak az újabb tánczenekarok és táncházak. A táncházba járó fiatalok nemcsak népdalt és hiteles táncot tanulhattak, hanem a folkloristák közreműködésével a népi kultúra tárgyi és szellemi örökségébe is betekintheztek, valamint a gyűjtés és feldolgozás tudományos módszereinek alapfogalmaival is megismerkedhettek. Sor került tudományos ülésszakokkal egybekötött táncművészeti találkozók megszervezésére is, ahol a népi tánc szerepéről, az eredeti népviselet ápolásának szükségességéről, a népdal-kutatás legidősebb kérdéseiről értekeztek. Az előadásorozatok, és az azokat kísérő eszmecsere a táncművészet további munkájában kívántak segítséget nyújtani, a táncoktatókat a kutatás megkezdésére, a táncanyag eredetiségének megőrzésére, ugyanakkor annak gazdagítására, variálására, a mozgalom helyes mederben tartására, további felvirágztatására buzdították. A táncművészeti mozgalom hármasként működött: hagyománytisztelő és -ismeret fenntartó ereje, közösségnevelő szerepe volt, valamint közkeletű szórakozási formaként működött. Sajátos érdeme, hogy megteremtette a városi és falusi, munkás, paraszt és értelmiségi fiatalság közeledését, a nemzeti öntudat ápolásának alkalmait. A táncművészet körében kialakult egy ún. táncművészeti imázs, ami az öltözködésben vált kézzelfoghatóvá. Ennek elemei a ládák mélyéről előkeresett viseletdarabok, tarisznyák, illetve a hagyományos motívumokat felhasználva készített újabb kiegészítők.

Az erdélyi táncművészetet az 1980-as évek közepétől a kommunista hatalom fokozatosan betiltotta, működését ellehetetlenítette. Az 1990-ben újrászerveződő erdélyi táncművészet megváltozott környezetben, megváltozott alapokról indultak. Kihívást jelent az időközben külföldre telepedett vagy a táncművészet életformával felhagyott táncoktatók, zenészek pótlása, ami sok helyen megoldhatatlan feladatnak tűnik. Ily módon a jelenlegi erdélyi táncművészet működését a rendszertelenség jellemzi. Halaszthatatlan feladatnak mutatkozik a hangszeres népzenei játszó zenekarok pótlása, a szakmai jellegű tanfolyamok bevezetése, amelyeken a táncművészet és néptánc együttesek jövője múlik.

Az 1990-es évektől a nagyszámú alakuló játszóházak, nyári táborok jelentik azokat az intézményes kereteket, ahol a hagyományos népi kultúra különböző megjelenési formá-

ival, gyermekjátékokkal, kézműves mesterségekkel, népdalokkal, néptáncokkal ismerkedhetnek meg az érdeklődő fiatalok.

A fenti történeti kitekintés egyértelműen igazolja, hogy a népnevelőknek a folklorizmus folyamatához történő hozzájárulása, a népi kultúrának a 20. században való megjelenítése egy állandó szervező, irányító, tudatosító munka eredménye, voltaképpen a közösségi, nemzeti értékek szolgálatának egyik alakzata.

SZAKIRODALOM

Faragó József

1978 A szerves (organikus) és szervezett (organizált) folklór. In: Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklór, Társadalom, Művészet* 4–5. Bács-Kiskun Megyei Művelődési Központ, Kecskemét, 29–36.

Vámszer Géza

1976 Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két háború közti években. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 41–46.

FORMELE DE EDUCARE POPULARĂ ÎN ASPIRAȚIILE INTELECTUALILOR MAGHIARI DIN ROMÂNIA DE LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XX

Studiul oferă o prezentare a activității acelor instituții de învățământ, școli, centre culturale, biserici, care după Primul Război Mondial au acordat o importanță deosebită educării țărănimii. Scoate la iveală modul în care mișcarea de cercetare a satului, culegerea tradițiilor populare, respectiv prezentarea acestora din urmă pe scenă, conform unor principii de regie, au caracterizat tendințele educaționale ale vremii. Școlile populare, cursurile speciale au dorit o cultivare a conștiinței naționale, creștine, stimulând căutarea rădăcinilor istorice, a elementelor încă existente ale culturii populare, apoi a reintroducerii contemporane ale acestora în cunoștințele vieții cotidiene. Deci tendințele educaționale au urmărit formarea unei atitudini servile, în folosul comunității, totodată consolidarea identității individuale și comunitare și ridicarea nivelului cultural.

THE FORMS OF POPULAR EDUCATION IN THE ASPIRATIONS OF THE HUNGARIAN INTELLIGENTSIA FROM ROMANIA FROM WWI TO THE END OF THE 20TH CENTURY

This study offers a presentation of the activity of those educational institutions, schools, cultural centres, churches which after WWI had focused especially on the education of peasantry. It shows how the rural study movement, the collecting of folk traditions, respectively their application on stage, according to production principles, used to characterize the educational endeavours of those times. The popular schools, the special courses tended to educate the national and Christian consciousness of people, to stimulate the search for historical roots, for the still existing elements of folk culture, respectively their contemporary reintroduction into everyday life conduct. Thus educational tendencies seek the formation of a servile, communitarian attitude, inclusively the consolidation of personal and community identity and the raising of cultural standards.